

Izvorni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.17234/Croatica.69.2>

UDK: 821.163.42-1.09"18"

821.163.42-1.09(497.5-3 Slavonija)"18"

Primljen: 31. VII. 2025.

Prihvaćen: 19. IX. 2025.

METATEKSTUALNOST U PRIGODNOM PJESNIŠTVU SLAVONSKIH KNJIŽEVNIKA S POČETKA 19. STOLJEĆA

Dubravka Brunčić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet

dbruncic@ffos.hr

ABSTRACT

METATEXTUALITY IN THE OCCASIONAL POETRY OF SLAVONIAN LITERATURE IN THE EARLY 19TH CENTURY

The paper analyses metatextual procedures in the occasional poetry of Slavonian writers in the first decades of the 19th century. The analysis is based on the thesis that occasional poems are not exhausted in their pragmatic functionalizations, but that metatextuality represented a form of discursive (self)definition and (self)regulation of literature. Meta-textual considerations on the status of literature, creative potential, poetic inspiration, and cultural patronage drew attention to the poetic text as a linguistic artifact and to its potential aesthetic values. Along with the affirmation of Slavonian literary and cultural particularities, occasional poems also promoted the idea of Slavonian regional identity as one of the components of Croatian (Illyrian) linguistic and cultural identity. In this way, Slavonian occasional poetry of the first decades of the 19th century played a role in encouraging the process of nationalization and autonomization of Croatian literature.

Keywords: Slavonian writers; 19th century; occasional poetry; metatextuality

I.

Prigodno pjesništvo slavonskih autora prvih desetljeća 19. stoljeća, prije početka preporodnoga romantizma, rijetko je bilo predmetom sustavnijega interesa hrvatske književne historiografije. Analitičari u tim tekstovima prvotno uočavaju elemente (pseudo)- ili (neo)klasicističke poetike, atribuirajući stoga autore nastavljačima književnoga rada Matije Petra Katančića (usp. Kovačević 1994 (1915): 82–103, Kombol 1961: 414, Posavac 1977: 70–73, Marijanović 1997: 407).

Većina autora prigodnica bili su svećenici Đakovačko-srijemske i bosanske biskupije, a sve su pjesme napisane povodom ustoličenja biskupa koji su, za razliku od slavonskoga plemstva podložnijega tuđinskim utjecajima, „imali najviše razumijevanja za duševni život svojega naroda” (Matić 1945: 99) pa su percipirani kao kulturni pokrovitelji i „ponajjači oslon prosvjetnoga i književnog nastojanja u Slavoniji” (isti: 99).

U teorijama prigodnoga pjesništva naglašava se da je ono determinirano konvencijama normativne poetike, vezano uz reprezentativne i izvedbene kontekste (Galić Bešker 2010: 9–35) te da je prvotno trebalo ovjeriti „političke i moralne norme određenog društva” (Jovanović 1998: 445), zbog čega je estetska dimenzija teksta bila podređena pragmatičkoj (isti: 445). Iako su zamijećeni i metatekstualni aspekti prigodnica pa se navodi da su „[v]ažna pitanja poetike pojedini [...] autori spominjali i rješavali u samim pjesničkim djelima” (Galić Bešker 2010: 35), još uvijek ne postoje detaljnije raščlambe metatekstualnih postupaka u prigodnicama slavonskih autora s početka 19. stoljeća.

Imajući u vidu navedeno, u ovom će se radu analizirati metatekstualnost u pjesničkim prigodnicama triju slavonskih autora: u prigodnici Karla Pavića *Zbor pivalicah, Frushkoj u Gori Pribivajuchih, Prisvitloga, i Priposhťovanoga Gospodina Emerika Karlu Raffayu* (1816), u prigodnicama Josipa Kalasancija Mihalića *Narodkinja vila prisvitlomu, i priposhťovanomu gospodinu Pavlu Mathii Sucsichu* (1828) i *Domorodkinja vila prisvitlomu, i priposhťovanomu gospodinu Pavlu Mathii Sucsichu od Pacser* (1831) te u prigodnici Nikole Hadžića *Epithalamion ... prisvitlomu i priposhťovanomu gospodinu Jozipu Kukovichu* (1834).

Analizom će se nastojati pokazati da su metatekstualni postupci važno obilježje prigodničarskoga diskursa slavonskih književnika, kojima se skreće pozornost na pjesnički tekst kao jezični artefakt, otvara prostor za artikuliranje poetičkih programa, razmatranja o pjesničkom nadahnuću i društvenom

statusu književnosti, čime su prigodnice u velikoj mjeri nadilazile okvire svojih pragmatičkih funkcionalizacija.

II.

Metatekstualnost je sastavni dio književnih tekstova različitih književnih razdoblja, a posljednjih su se nekoliko desetljeća intenzivirala književnoznanstvena istraživanja njezinih povijesnih raznolikosti i značenja. Može se pritom uočiti da u stručnoj literaturi ne postoji usustavljeni pristup i različiti se vidovi metatekstualnosti označavaju terminima poput „metaizacija” (Wolf 2007, 2011, Hauthal, Nadj, Nünning i Peters 2007), „metareferencijalnost” (Wolf 2007, 2011, Hauthal, Nadj, Nünning i Peters 2007), „metafikcija” (Waugh 1984, Hutcheon 1985, Currie 2013), „autoreferencijalnost” (Oraić Tolić 1993, Medarić 1993, Wolf 2007, 2011, Tadić-Šokac 2018), „autorefleksivnost” (Moranjak-Bamburać 1991), „romaneskna samosvijest” (Alter 1978, Hutcheon 1985), „metanarativna proza” (Peruško 2000), „metapjesništvo” (Müller-Zettelmann 2005) itd. Riječ je o raznorodnim pojmovima od kojih se dio odnosi na procese, a dio na obilježja i žanrovske konceptualizacije različitih metatekstualnih fenomena.

Budući da su „metatekstualnost” i srodni pojmovi predmetom brojnih suvremenih teorijskih razmatranja, u radu ću se osvrnuti samo na neke njihove definicije i primjene. Koncept metatekstualnosti često se upotrebljava u suvremenoj francuskoj i hrvatskoj književnoj znanosti (Oraić Tolić 1993, Čale Feldman 1997, Lepaludier 2003a, Tadić-Šokac 2018).¹ Pojam je izvorno preuzet od Gérarda Genettea, koji u knjizi *Palimpsesti* (1982) metatekstualnost određuje kao jedan od oblika transtekstualnosti i definira ju kao komentar „koji ujedinjuje tekst s drugim tekstom o kojem govori” (1997: 4). U suvremenim je raspravama prošireno značenje pojma metatekstualnost i njime se označavaju različite manifestacije tekstualne (samo)svijesti, odnosno postupci kojima se osvješćuju i tematiziraju različiti strukturni aspekti teksta. Prema Laurentu Lepaludieru književni je tekst „metatekstualan ako potiče kritičku svijest o sebi ili drugim tekstovima. Metatekstualnost skreće pozornost čitatelja na funkcioniranje artificijelnosti fikcije, njezino stvaranje, njezinu recepciju i njezino sudjelovanje u kulturnim sustavima značenja” (2003b).

¹ Za opširniji pregled uporaba i definicija pojma metatekstualnosti u hrvatskoj književnoj znanosti usp. T. Peruško (2000: 100–106) i S. Tadić-Šokac (2018: 24–44).

U dijelu suvremenih književnoznanstvenih i intermedijalnih istraživanja s njemačkoga govornog područja upotrebljavaju se također termini „metareferencijalnost” i „metaizacija”, čiji je opseg značenja širi od koncepta metatekstualnosti (usp. Wolf 2007, 2011, Hauthal, Nadj, Nünning i Peters 2007). Werner Wolf metareferencijalnost primjenjuje kao krovni pojam za metafenomene u različitim umjetnostima i medijima (2011: V), a metaizaciju definira kao postupak kojim različiti tematski, kompozicijski, žanrovski i komunikacijski aspekti teksta ili nekoga drugog medija postaju predmetom kritičke autorefleksije (isti: V–VI).

Porast tvorbe i uporabe naziva za različite metafenomene pridonio je njihovoj teškoj razlučivosti. Primjerice, jedan dio autora metatekstualnost upotrebljava kao semantički nadređen pojam različitim metafenomenima, uključujući autoreferencijalnost (Oraić Tolić 1993, Čale Feldman 1997, Lepaludier 2003b), a drugi metatekstualnost i autoreferencijalnost upotrebljavaju kao istoznačnice kojima se označavaju mehanizmi „samoregulacije teksta” (Medarić 1993: 102), pri čemu autoreferencijalnost, shvaćenu kao opću karakteristiku književnosti, smatraju neprimjenjivom u raščlambi autorskih poetika (ista: 102–103). Treća skupina analitičara smatra, pak, autoreferencijalnost krovnim pojmom (Wolf 2007, 2011, Hauthal, Nadj, Nünning i Peters 2007).

Nastojeći oblikovati opći teorijski okvir za proučavanje metafenomena u različitim umjetnostima i medijima, Werner Wolf uspostavlja razliku između autoreferencijalnosti i heteroreferencijalnosti. Kombinirajući semiotički i kognitivni pristup, autoreferencijalnost definira kao „kvalitetu znakova ili znakovnih konfiguracija da upućuju na same sebe” ili na elemente „unutar istoga semiotičkoga sustava” kojemu pripadaju (2007: 304), dok heteroreferencijalnost karakterizira upućivanje na izvansemiotičku stvarnost (isti: 304). Autoreferencijalnost pri tomu shvaća vrlo široko jer semiotički sustav može biti pojedinačno djelo, ali i cjelokupno umjetničko područje (isti: 305) te razlikuje dva vida autoreferencijalnosti. Prvi je puko upućivanje na vlastiti semiotički sustav, koje dijelom odgovara poetskoj funkciji Romana Jakobsona (dakle, jezična izražajna sredstva kojima se kreira poruka i proizvode estetski učinci), a tu ubraja i ikoničke reference i *mise-en-abîme*-strukture. Temeljna je odrednica ovoga oblika nepostojanje bilo eksplicitnih bilo implicitnih autoreferencijalnih komentara (isti: 305). Drugi je oblik metareferencijalnost, koju definira kao kognitivnu refleksiju, odnosno „svijest o medijskom statusu djela ili sustava koji se razmatra” (2007: 306). Dakle, prema Wolfovu je shvaćanju metareferencijalnost jedan

od vidova autoreferencijalnosti te cjelokupnu književnost promatra kao autoreferencijalni sustav.

Međutim, Wolfova tipologija autoreferencijalnih postupaka s obzirom na kriterij (ne)osviještenosti o kôdu nije bez aporija. Naime, Krešimir Bagić navodi da različite uporabe jezika kojima se ističu njegove akustičke ili ikoničke vrijednosti također mogu biti „prisutn[e] kao signali svijesti o tvorbenom postupku, tj. kao implicitno tematiziranje vlastite tekstualnosti” (1994: 12). Prihvati li se Bagićeva argumentacija, oba Wolfova tipa autoreferencijalnosti mogu se promatrati kao metareferencijalni postupci.

S obzirom na navedeno u radu se pojam metatekstualnost upotrebljava kao krovni pojam za različite književne metafenomene. U suvremenoj hrvatskoj književnoj znanosti za takav se pristup ranije založila Lada Čale Feldman, koja metatekstualnost određuje kao „svako tekstualno referiranje na drugi tekst, kao i općenito referiranje na tekstualnost samu, referiranje na svoj vlastiti kôd” (1997: 60). Pojmove autoreferencijalnost i autotekstualnost koristi kao sinonime i njima označava tekstove koji „unutar samih sebe komentiraju vlastitog autora, vlastitu strukturu [...], tj. svoj *zasebni* poetički kod” (ista: 61).

Slijedeći iznesenu argumentaciju, u ovom se radu metatekstualnost upotrebljava kao oznaka za različite diskurzivne postupke kojima se eksplicitno ili implicitno progovara o statusu književnosti i umjetnika, književnim poetikama, kreativnim procesima, strukturi i obilježjima književnoga teksta. Pojmom autoreferencijalnost označava se usmjerenost tekstova na vlastiti tekstualni kôd. Pritom se polazi od teze da su metatekstualni postupci književnopovijesno promjenjivi koncepti koji u različitim književnim razdobljima i djelima mogu imati različite funkcije i značenja, od ovjeravanja do propitivanja književne tradicije i suvremenosti, žanrovskoga ustroja, književnih konvencija, a progovaranjem o različitim poetičkim pitanjima mogu također izjedriti nove reprezentacijske strategije i inovirati književni izričaj.

III.

Prigodnica Karla Pavića (1779–1859) *Zbor pivalicah, Frushkoj u Gori Pribivajuchih, ... Emerika Karlu Raffayu* (1816) inauguralna je čestitka napisana povodom imenovanja Emerika Karla Raffaya đakovačko-srijemskim biskupom. Djelo ima obilježja *carmen votivum* jer se u njoj uz slavljenje

biskupovih vrlina izriču pobožni zavjeti, dobre želje i upućuju molbe za božansku i slavljenikovu naklonost.² Osim u žanrovskom ustroju klasicistička se poetika očituje u prikazima idiličnih krajolika u kojima borave antički mitološki likovi³ te u spajanju kršćanskoga svjetonazora i antičkoga mitološkog imaginarija, pri čemu likovi Apolona i devetero Muza pjevaju pjesme u čast biskupova ustoličenja. Takav tematsko-motivski i svjetonazorski sinkretizam nije bio stran klasicističkoj književnosti jer se kršćanski nauk smatrao duhovnom nadogradnjom znanja i spoznaja antičke kulture (Johnson 1967: 107).

Zazivi antičkih mitoloških bića kao nositelja pjesničkoga nadahnuća inače su jedna od konvencija prigodnoga pjesništva hrvatskih autora s kraja 18. i prvih desetljeća 19. stoljeća, pisanoga latinskim i hrvatskim jezikom,⁴ no te intertekstualne reference mogu biti dio složenijih metatekstualnih strategija kojima se skreće pozornost na mehanizme strukturiranja teksta, okolnosti njegova nastanka, ulogu autora ili se razmatra društveni status književnosti.

Važnu ulogu u reprezentiranju književnih procesa ima imaginarij Parnasa, mitološki motiv koji metaforički označava iznimna umjetnička i intelektualna postignuća, dok obitavanje na njemu konotira kulturni ugled i ovjeru umjetničkih vrijednosti nečijega rada.⁵ Specifičnost je Pavićeve pjesme domestifikacija Parnasa⁶ realizirana kao kulturni transfer na prostor Slavonije i Srijema, točnije Fruške gore. Topos slavonsko-srijemskoga Parnasa može se uočiti i u djelima drugih slavonskih klasicističko-predromantičarskih književnika, primjerice u pjesmi Matije Petra Katančića *Satir od kola sudi* iz zbirke *Jesenski plodovi* (*Fructus auctumnales*, 1791)⁷ i u prigodnicama Josipa Kalasancija Mihalića *Narodkinja vila* (1828) i *Domo-*

² O obilježjima *carmen votivum* usp. I. Galić Bešker (2010: 170).

³ Opširnije o klasicističkoj poetici usp. C. Pavlović (2012: 25–33).

⁴ Usp. D. Novaković (1998) i I. Galić Bešker (2010: 188–197).

⁵ Opširnije o oblikovanju imaginarija Parnasa i njegovim značenjima usp. M. Juvan (2019: 87–91, 101–111). O genealogiji muza i njihovu vezivanju uz različite sakralne lokacije usp. B. Maslov (2016).

⁶ Oslanjajući se na teoriju književnih polisistema i istraživanja o modelima književnih interferencija Itamara Even-Zohara, Marko Juvan navodi kako tzv. periferne književnosti, odnosno književnosti u izgradnji „često domestificiraju repertoar koji posuđuju iz dominantnog kulturnog sustava” (Juvan 2019: 109). Tim se postupcima uspostavlja intertekstualni dijalog s drugim književnim sredinama i nastoji se osnažiti kulturna vrijednost recipijentske književnosti.

⁷ Stihovi glase: „Pan sviralom jednoč zapovid na Feba potočne/ sestre kupi na gori Fruškoj kod Srma ponosnog” (Katančić 1940: 306).

rodkinja vila (1831), o čemu će još biti riječi. Metatekstualni su se postupci oblikovali uvođenjem likova Apolona i Muza te isticanjem pastoralno-idiličnoga okruženja Fruške gore, čime se metaforički reprezentiralo kreativne potencijale i plodnost književnoga rada slavonskih autora (Pavić, Mihalić), kao i vrijednost usmenoknjiževne baštine (Katančić).

U Pavićevoj se pjesmi uporabom imaginarija Parnasa alegorijski uprizoruju aktualne književne prilike i akteri književno-kulturnoga života u Slavoniji, pri čemu imaginarij poprima i političko-ideološke konotacije. Postupak kulturno-geografskoga transfera naznačen je već u naslovu, a u egzordiju lirski subjekt tumači sociopolitičke okolnosti koje su potaknule izmještanje likova Apolona i Muza. Oprimjerujući poznatu latinsku izreku „Za vrijeme rata šute Muze”, subjekt prikazuje Europu razorenu Napoleonovim osvajanjima zbog kojih „Iztiran iz svojih pivalishta s-kcherama Appolo,/ Traxi, gdi Pismaricah na [taniti Kollo” (Pavić 1816: 3). Potom se referira na Tursku i razorenu Bosnu pod turskom vlašću te, reproducirajući antiturske i antiislamske stereotipe, islamsku vjeroispovijest postavlja kao prepreku razvoju književnoga života.

Nasuprot tomu subjekt reprezentira prostor Slavonije kao gostoljubivo okruženje pogodno za književnu i kulturnu djelatnost koje postaje utočištem likovima Apolona i Muza. Diskurzivno oblikovanje slavonsko-srijemskoga Parnasa polazi od etimološkoga tumačenja toponima Slavonija, izvedenoga od riječi „slava”, što se podupire horografskim, historiografskim i socio-kulturnim argumentima. Slavonska regionalna geografija prikazana je kao *locus amoenus*, „Medvodamni Pannonie pridilj” (Pavić 1816: 4), koji karakteriziraju prirodna bogatstva. Važnu sastavnicu tvorbe slavonskoga i srijemskog identiteta čini baština antičke rimske kulture, istaknuta referencom na doprinos rimskoga cara Proba razvoju vinogradarstva u Srijemu. Topos plodnoga i vinorodnoga Srijema intertekstualno je posredovan historiografsko-horografskim diskursima, što je naglašeno i fusnotnim pojašnjenjem o povijesnoj ulozi cara Proba, a u čemu se očitovao klasicistički interes za povijest kao vjerodostojni zapis prošlih zbivanja.⁸

⁸ Prema Jamesu Williamu Johnsonu za klasicistički je svjetonazor karakterističan stav da „obrazovani čovjek mora intimno poznavati povijest” (1967: 32) i stjecati znanja koja su preduvjet osobnoga i društvenog razvoja i napretka. Zanimljivo je da je Josip Kalasancije Mihalić također 1816. objavio prigodnicu u formi ekloge s georgičkim elementima *Pisma pastirska*, napisanu u čast Raffayeva biskupskoga ustoličenja. U pjesmi se intertekstualno referira na Pavićevu prigodnicu (1816: 24), a na početku se pjesme također oblikuje topos plodnoga Srijema uz fusnotno pojašnjenje historiografsko-horografskih izvora: djelo srijemskoga biskupa Ladislava

Predodžbe o antičkoj prošlosti bile su strategija samolegitimacije jer se antičko klasično nasljeđe shvaćalo kao temeljno identitetsko uporište europske kulture. U pjesmi su te predodžbe povezane i s prosvjetiteljskim diskursom u vidu promicanja modernih procesa intelektualnoga i duhovnog napretka na prostoru Slavonije i Srijema, što je uključivalo razvoj književnih i kulturnih aktivnosti. Tako se diskurzivnom adaptacijom imaginarija Parnasa reprezentira važna uloga biskupa kao mecene koji podupire sociokulturni razvoj zajednice i, u simboličkom smislu, pridaje sakralni legitimitet književno-kulturnim naporima. Lirski subjekt stoga slavi zasluge pokojnoga biskupa Antuna Mandića, koji „u Slavonii Mudroznan [tva, i Bogoslovja, i druge manje Ucsionice otvorih” (Pavić 1816: 4) i koji je Apolonu dao „Frushku, planinu Srimsku,/ Za [tan vikoviti Pivalicah” (isti: 4). Slijedom toga slične se nade polažu i u njegova nasljednika, novoime-novanoga biskupa Raffaya.

IV.

Različiti vidovi domestifikacije Parnasa mogu se pronaći i u prigodnicama Josipa Kalasancija Mihalića (1781–1848) *Narodkinja vila* (1828) i *Domo-rodkinja vila* (1831). Obje su pjesme inauguralne čestitke posvećene Pavlu Matiji Sučiću, prva u povodu njegova imenovanja stolnogradskim biskupom, a druga prigodom ustoličenja za đakovačko-srijemskoga biskupa. Iako naslovi sugeriraju pozicije ženskih iskaznih subjekata kao personificiranih predodžbi „naroda illyrickog budimskoga”/domovinskoga prostora, obje su pjesme pisane iz perspektive muškoga lirskog subjekta u prvom licu jednine koji se samoidentificira kao pjesnik. Na taj se način u prigodnicama oblikuje pseudoautobiografski diskurs, naglašavaju se autoreferencijalni potencijali teksta, a naslovi impliciraju i ideološku poziciju lirskih subjekata, namjeru reprezentiranja biskupskih ustoličenja kao događaja koji imaju ne samo religijsko nego i nacionalno-političko značenje.

Szörényja de Kis-Szörényja *Srijemski prijepori* (*Vindiciae syrmieneses*, 1734), u kojem se referira na djela humanističkih autora, ugarskoga povjesničara Ivana Sambuka i hrvatskoga pisca i povjesničara Stjepana Brodarića, vjerojatno misleći na njegov spis o bitki kraj Mohača iz 1527. (Mihalić 1816: 3). Osim što se time manifestira Mihalićev klasicistički senzibilitet, brojne intertekstualne poveznice pokazuju da su prigodnice, uz temeljnu zadaću obilježavanja odabranih prigoda, bile važno sredstvo književne komunikacije slavonskih autora.

U kontekstu razmatranja reprezentacije imaginarija Parnasa zanimljiv je sâm početak pjesme *Domorodkinja vila*, koji ima višestruka značenja. Prostor na kojem lirski subjekt na početku pjesme boravi nije izravno imenovan pa se ne može jednoznačno tvrditi kako je doista riječ o Parnasu, no postoji nekoliko signala koji otvaraju mogućnost takve interpretacije. Subjekt se samoidentificira kao pjesnik, boravi na gori prikazanoj kao *locus amoenus*, u kojem „Izvor vodah germi, xuburi tiho” (Mihalić 1831: [3]), i promatra kolo „koga tanke *Vile/* Vode na okolo, vincem gore mille” (isti: [3]). Idilični je ugođaj naglašen motivima ptičjega pjeva i pčelinjega skupljanja nektara za med, koji se mogu tumačiti kao metafore za pjesnikovanje i raznolikost književnoga rada autora koji borave na Parnasu,⁹ dok se onomatopejom prepeličjega glasanja („Svoj Puchpuruch glase”, isti: [3]) naglašavaju zvukovni potencijali pjesničkoga jezika. Metanarativnim se komentarom¹⁰ skreće pozornost na sâm čin pisanja: „O tko bi Planine izpisati mog'o/ Raskoshne novine?” (isti: [3]), a potom subjekt navodi „Gora mi je dicsna od ditinstva xelja” (isti: [3]), što se može interpretirati kao želja za usponom na Parnas, odnosno, valorizacijom njegova pjesničkog rada. Motreno u tom kontekstu, motiv subjektova boravka na planini dio je autoreferencijalnih strategija kojima se reprezentira njegovo svjedočenje radu proslavljenih književnih autoriteta, ali i proces njegove pjesničke inicijacije.¹¹

⁹ Već se u antičkoj književnosti pjesnici poistovjećuju s pticama pjevicama, koje također mogu konotirati slobodu ili bijeg od društvenih, kao i književnih stega (usp. Ferber 1999: 27), dok pčele simbolički reprezentiraju nadahnutoga i nadarenog pjesnika, a med sakralne izvore nadahnuća (isti: 21–22).

¹⁰ Termin „metanaracija” ponekad se zna upotrebljavati sinonimno s terminom „metafikcija” kao oznaka za različite vidove tekstualne (samo)svijesti, međutim, njemački naratolozi Birgit Neumann i Ansgar Nünning ističu potrebu njihova razlikovanja. Metanaraciju definiraju kao iskazivačeve „refleksije o činu ili procesu pripovijedanja”, a metafikcija se odnosi na „komentare o fikcionalnosti i/ili konstruiranosti pripovjednoga teksta” (Neumann i Nünning 2014: 344). Napominju također da metanaracija nije ograničena na „prave pripovjedne tekstove”, nego se može javljati i u drugim žanrovima i medijima (isti: 350).

¹¹ Taj je motiv oblikovan po uzoru na klasičnu antičku književnost. Naime, u književnoj se historiografiji naglašava metatekstualna dimenzija antičke pastoralne književnosti, koja se manifestira reprezentiranjem pjesničke inicijacije i nadahnuća. Evangelos Karakasis preuzima tipologiju prizora pjesničke inicijacije Jamesa R. G. Wrighta i navodi da se ona, među ostalim, može prikazati kao „susret s božanstvima povezanim s pjesničkom inspiracijom ili darom proricanja”, „okruženje usko povezanim s božanstvom” (2011: 182), „izravno obraćanje pjesniku u vokativu” te „implicitnim ili eksplicitnim referencama na oblik pjesničke kompozicije koji treba usvojiti” (isti: 183).

Uvodni je dio Mihalićeve prigodnice zanimljiv jer se u prikazu pjesničkoga nadahnuća i užitka u umjetničkom radu prožimaju različiti stilsko-poetički kôdovi. Naime, lirski subjekt prvotno iskazuje želju za oslobođanjem od životnih nedaća i negativnih društvenih pritisaka pa se, kombiniranjem klasicističke i sentimentalističko-(pred)romantičarske stilizacije, prikazuje njegovo osamljivanje u prostoru prirode pastoralno-idiličnoga ugođaja. Motivi prirode kao idealiziranoga utočišta oblikovali su se već u antičkoj književnosti koju je Mihalić, s obzirom na intertekstualne reference istaknute u motima prigodnice (npr. Vergilije, Ovidije, Horacije), nesumnjivo poznavao. Koncipiranjem djela u osloncu na antičku književnu tradiciju u Mihalićevoj se prigodnici očituju obilježja klasicističke poetike. Osim toga, obnovljeni interes za prirodu i diskurs o samoosamljivanju korespondiraju i sa sentimentalističko-(pred)romantičarskim književnim koncepcijama koje su se očitovale u različitim europskim književnostima druge polovice 18. i prvih desetljeća 19. stoljeća. U Mihalićevoj je pjesmi prostor prirode dijelom koncipiran na tragu ideja Jean-Jacquesa Rousseaua o povratku prirodi kao vidu odmaka od iskvarenoga svijeta i osnaživanja prirodne ljudske dobrote.¹² Iako se ne može tvrditi da je Mihalić doista poznavao Rousseauova djela, može se reći da se u prigodnici donekle reflektiraju suvremene poetičke i svjetonazorske koncepcije poput sentimentalističke reevaluacije prirode povezane s kultiviranjem vrlina i plemenitih osjećaja te Rousseauove ideje društvene jednakosti. Indikativno je da subjekt tijekom boravka u prirodi promišlja svoju „sritju Samotje” (Mihalić 1831: [3]) i da, promatrajući planinsko okruženje, konstatira: „Tu je pokoj, sloga, mir, tishina, radost;/ Serdca nit’ je zloga, igdi vidit’ jadost” (isti: [3]). U skladu s navedenim, (pred)romantičarski topos bijega u neiskvarenu prirodu funkcionira kao vid samolegitimiranja subjektova autorstva i pjesničkoga autoriteta isticanjem vlastite povezanosti s prirodom.

Drugi je dio subjektove pjesničke inicijacije reprezentiran u obliku snovite vizije. Subjekt tijekom boravka na Parnasu pada u san u kojem mu se ukazuje lik Merkura kao glasnika bogova s Olimpa i donosi vijesti o imenovanju novoga đakovačko-srijemskog biskupa te najavljuje njegov dolazak. Merkur izravno apostrofira subjekta kao pjesnika („Pogodi Poeta – – ! bil’ pogodit’ mog’o?”, Mihalić 1831: 5), što predstavlja čin konstituiranja subjektova identiteta.¹³ San završava u špilji, koja je u antičkoj pastoralnoj

¹² O Rousseauovoj filozofiji prirode i prirodne pedagogije usp. G. Sunajko (2020).

¹³ J. Culler smatra da je apostrofa sredstvo kojim se ne naglašava „uspostavljanje *Ja – Ti* odnosa”,

književnosti bila „konvencionalno mjesto ne samo za pjesničku kreativnost nego također i za pjesničku inicijaciju” (Karakasis 2011: 155), a subjekt potom, referirajući se na Muzin poziv na pjesničko proslavljanje biskupova ustoličenja („Kako Muza veli, veseli se Goro!”, Mihalić 1831: 6), legitimira čin vlastitoga pjesnikovanja kao proizvod sakralnoga nadahnuća.

Postupak subjektove pjesničke inicijacije oblikovan je i u pjesmi *Narodkinja vila*, u kojoj se uprizoruje subjektovo svjedočenje veselju žitelja Parnasa, nakon čega slijedi dijalog lika Apolona i subjekta u kojem Apolon pojašnjava odlazak na proslavu Sučićeva biskupskoga ustoličenja („Rechichesh: Poeta! [...] / Mi vodimo virne Kore Stojnom Gradu”, 1828: 4). U oblikovanju se Apolonova identiteta intertekstualno priziva njegova dvostruka uloga pjesničkoga nadahnitelja i iscjelitelja („Na vesele tvoje Apolline ! ricsi/ serdce brixno moje, taj mi glas izlicsih.”, isti: 4).¹⁴ Skretanjem pozornosti na učinke Apolonova glasa aludira se na pjesničku kreativnu i jezičnu moć. Tema pjesničkoga stvaralaštva dodatno je naglašena *mise-en-abîme*-strukturom pjesme ostvarenom umetanjem prigodnice u prigodnicu. Dok se u prvom dijelu pjesme uprizoruju prostor Parnasa i dijalog subjekta i Apolona o pjesničkim intencijama, u drugom se dijelu prikazuju učinci Apolonova pjesničkog nadahnuća. Subjekt na dijegetičkoj razini¹⁵ autoreferencijalnim komentarom navješćuje vlastitu pjesničku izvedbu, a metaforom kitare implicitno su istaknuti zvukovno-glazbeni aspekti jezika i pjesnikovanja („Pridje xalost tvoja u *Citharu* velim,/ Cerkvo Diko moja ! Evo shtoti xelim!”, isti: 5). Navedeni dio funkcionira i kao metažanrovski komentar jer se iskazuje namjera kreiranja inauguralne čestitke koja se potom realizira na hipodijegetičkoj razini teksta.

Osim navedenoga, u obje se prigodnice oblikuje geografski definiran imaginarij slavonsko-srijemskoga Parnasa, kroz čiji se prikaz, kao i u Pavićevoj pjesmi, tematiziraju pjesnički kreativni procesi, književno nadahnuće i

nego „dramatizacija ili stvaranje slike sebstva” (2005: 157), odnosno oblikovanje subjektova identiteta.

¹⁴ Takvo je reprezentiranje višestrukih Apolonovih uloga prisutno već u Ovidijevim *Metamorfozama*. Usp. J. C. Fumo (2010: 20).

¹⁵ Pjesma J. K. Mihalića koncipirana je višerazinski i odlikuje ju djelomično razvijena narativnost. S obzirom na to u radu se dijelom oslanjam na suvremena proučavanja pjesništva koja primjenjuju različite naratološke kategorije. Naime, polazeći od definicije pripovjednosti kao „reprezentacije slijeda događaja”, Peter Hühn i Roy Sommer (2014: 420) navode da se u pjesničkim tekstovima također mogu uočiti dvije temeljne odrednice pripovjednosti: vremenska sekvencijalnost (slijed zbivanja) i posredovanje (stupnjevanje iskaznih perspektiva) (isti: 420).

uloga biskupa kao kulturnoga mecena. U pjesmama se prikazuju scene plesa i slavlja u kojima sudjeluju antička mitološka bića tradicionalno vezana uz prostor Parnasa („Vech’ *Pallas, Apollo*, s-mudrim svojim *Zborom*,/ Od Parnasa kollo vode Srimskom Gorom/ U TVOJE Diakovo, *Kore* mudre vode”, Mihalić 1831: 17), ali i kroatizirane (ilirizirane) i slavenizirane figure muza/vila, što je istaknuto postupcima toponimizacije (vile Slovinkinje (u značenju Slavonkinje), Bacsvanke, Srimkinje, Bosankinje) i etnonimizacije njihovih imena (vile/muze Slovinkinje (u značenju Slavenke), Ilirkinje).

Figure vila/muza u obje pjesme imaju višestruka značenja: predstavljaju alegorijske prikaze prostora Đakovačko-srijemske biskupije i dijelova hrvatskih povijesnih zemalja te književno-kulturne produkcije na tim prostorima. Budući da se lik biskupa Sučića apostrofira kao književni mecena („Tako *Mecenata* TEBE, i *Naukah*/ Knjixevnih zanatah, slaviti’ che Unukah/ Doshasta vrimenta”, 1831: 17) od kojega se očekuje potpora jer je „Kolina Slovinskog” (1828: 5) i vjerno služi domovini, te figure alegoriziraju napore razvoja književno-kulturnih aktivnosti na slavonskom/hrvatskom prostoru.

Indikativni su prikazi likova vila u prigodnici *Narodkinja vila* u kojima dolazi do izražaja klasicistički stiliziran vizualni portret ženske ljepote, čija se semantika gradi na temelju doslovnih značenja leksema: „Gjurgjic, i Ljubica, Tulipan, i Neveni,/ [...] I radostno Smilje kitti glavu Vilah,/ [...] s’ vrata jasno bila/ I Biseri vise, s’ pridragim’ Kamenom;/ Zlato vidi gdise, od cine plemenom;” (1828: [3]).¹⁶ Vizualni opis vila ima ulogu etničke identifikacije pa tako subjekt konstatira: „Csinimise dasu nashe ovo *Vile*,/ Jer’ Odila svasu od narodne svile. I viruj mi jesu *Ilirkinje Dike*” (isti: [3]). Imajući u vidu da se na početku pjesme prikazuje prostor slavonsko-srijemskog Parnasa, domaće vile ujedno alegoriziraju književni rad, a florealno-preciozni odjevni motivi mogu se intepretirati kao metatekstualne metafore za kreativne potencijale, plodnost i estetske vrijednosti književnoga rada domaćih autora.

Postupkom domestifikacije Parnasa i etničko-kulturne identifikacije muza u pjesmama se uspostavljaju intertekstualne poveznice s hrvatskim ranonovovjekovnim conceptualizacijama ilirskoga ideologema. U razdoblju Mihalićeva književnoga rada bile su utjecajne ideje Matije Petra Katančića o slavenskom podrijetlu drevnih Ilira i starosjedilaštvu ilirskoga naroda,

¹⁶ Prema Lilian R. Furst za klasicističke je opise karakteristična dominacija statične vizualne perspektive, pri čemu, za razliku od kasnijih romantičarskih opisa, još nema projekcije subjektovih raspoloženja u opisane prizore. Naglasak je na „doslovnim i fizičkim značajkama [...], izvanjskim površinskim pojavnostima koje odmah privlače pogled” (2002: 5).

kojim je označavao hrvatski etnikum, na geografskom prostoru Slavonije, Hrvatske i Dalmacije.¹⁷ Katančićeve su shvaćanja utjecala na ideologiju hrvatskoga narodnog preporoda (usp. Stančić 1988: 111). Njegova se koncepcija (proto)nacionalnoga, hrvatskog ilirizma reflektirala i u Mihalićeveu pjesničkom diskursu, što je vidljivo i u postupnim promjenama koncepta ilirizma u njegovim prigodnicama. U pjesmi *Narodkinja vila* uže je definiran i oblikuje se kao inačica konfesionalnoga, katoličkog ilirizma:¹⁸ utjelovljuju ga vile Ilirkinje, u koje subjekt ubraja vile Bacsvanke, Srimkinje, Slovinkinje i Bosankinje, čime se reprezentiraju etnokulturne poveznice i teritorijalna rasprostranjenost zamišljene ilirske zajednice¹⁹ koja je izjednačena s teritorijem Đakovačko-srijemske biskupije. U *Domorodkinji vili* ilirskim je imenom obuhvaćen širi teritorijalni prostor hrvatskih povijesnih zemalja („O sritni Narode *Slovinkinjah* Gorah!/*Istra, Save Rode!* do sinjega Mora”, 1831: 17), pa se tu ilirizam diskurzivno artikulira kao hrvatski protonacionalnointegracijski koncept.²⁰

¹⁷ Opširnije o Katančićevoj koncepciji ilirizma usp. S. Sršan (1986).

¹⁸ O različitim inačicama ranonovovjekovnih konfesionalnih ilirizama usp. Z. Blažević (2008: 152–271).

¹⁹ Razmatrajući razvoj različitih koncepcija ilirizma u hrvatskoj ranonovovjekovnoj kulturi Z. Blažević je uspostavila topičku matricu diskurzivnih realizacija ilirskoga ideologema (usp. 2008: 88–113). Kao jedan od vidova oblikovanja ilirizma izdvaja topos teritorijalne rasprostranjenosti, koji se može očitovati u obliku „kataloga zemalja odnosno naroda” (ista: 101), a često se povezuje s toposom jezičnoga jedinstva jer se jezik (odnosno, zajednička kultura) smatra važnom sastavnicom etničkoga identiteta pa se diskurzivno poistovjećuju teritorijalna rasprostranjenost jezika i naroda (ista: 101).

²⁰ Preciznosti radi treba reći da u Mihalićevoj pjesmi supostoje ideje ugrofilstva, slavonsstva i ilirizma. Ugrofilstvo je moguće tumačiti kao diskurzivnu artikulaciju subjektive lojalnosti vlastitoj državi, a slavonsstvo kao izraz regionalne pripadnosti. Kada je riječ o ilirizmu, u navedenom su citatu uočljive aluzije na prostore Slavonije i Dalmacije, dok hidronim Sava ima višestruke implikacije i može predstavljati aluziju na prostor Slavonije, ali i Hrvatske (u prvoj polovici 19. stoljeća tim je nazivom označavan prostor današnje sjeverozapadne Hrvatske). Ilirski subjekt tako u osnovi referira na regionalne sastavnice Trojedne Kraljevine, koja je u hrvatskom političkom i kulturnom imaginariju predstavljala „simbol političkog subjektiviteta Hrvatske i cjelovitosti njezina teritorija” (Rapacka 2002: 110) i koja je često diskurzivno rekreirana kao izraz želje za „povratkom izgubljenih zemalja i njihovim administrativnim povezivanjem” (ista: 112). Na aktualnost toga ideologema u slavonskoj književnosti prvih desetljeća 19. stoljeća upućuje i prigodnica Antuna Mihalića (inače brata Josipa Kalasancija Mihalića) *Narodno veselje Triuh Kraljevinah u Vrime Naimenovanja ... Francishka od Vlasits za Svitlih Kraljevinah Slavonie, Kroacie, i Dalmacie Slavnog' Bana* (1832). Predodžba o Trojedinici bila je dijelom hrvatske plemićke ideologije, a u 19. je stoljeću postala jednom od sastavnica hrvatskih nacionalno-političkih programa (Rapacka 2002: 113). Navedene su pjesme relevantne jer pokazuju da su i u slavonskoj književnosti s početka 19. stoljeća dijelom

Dakle, postupkom domestifikacije Parnasa u Mihalićevim se pjesmama afirmirao slavonski regionalni identitet kao jedna od sastavnica ilirskoga jezično-kulturnoga identiteta, čime se ujedno u multietničkom i multijezičnom prostoru Habsburške Monarhije isticalo (južno)slavenstvo kao jedna od identifikacijskih odrednica. Imajući u vidu da se u obje pjesme postupak performativnoga imenovanja²¹ kojim se (re)kreira ilirizam primjenjuje isključivo u identifikaciji vila/muza, može se zaključiti da su se tako, u uvjetima pokrajinske rascjepkanosti hrvatskih zemalja, promicale ideje regionalne književno-kulturne suradnje i potencijalne izgradnje jedinstvene nacionalne književnosti na narodnom jeziku.

V.

U ovom se korpusu posebice izdvaja prigodnica Nikole Hadžića (1791–1871) *Epithalamion ... Jozipu Kukovichu* (1834), napisana povodom ustoličenja Josipa Kukovića za biskupa Đakovačko-srijemske biskupije. Pjesma je žanrovski hibrid inauguralne čestitke i metapjesme.²² Naslovno istaknute epitalamijske, odnosno svadbene, odrednice grade se na adaptaciji biblijske metafore svadbe²³ između zaručnika biskupa Kukovića („Blagog Pastira”) i njegove zaručnice Crkve („Priksutra che pirna slava biti/ [...] BISKUP nam’ je jurve dosho novi,/ Da se vincsa s-cerkvom Djakovackom,/ Ili rechi, Bosanskom i Srimskom”, Hadžić 1834: s. p.). Metafore svadbe i zaručništva, kao i metaforički prikazi biskupâ kao pastira, česti su u prigodnicama slavonskih književnika napisanima u povodu ustoličenja biskupâ te upućuju na njihovu simboličku ulogu Kristova namjesnika na zemlji i, analogno tomu, na njihovo zaštitničko i spasiteljsko poslanje.²⁴ U Hadžićevoj su pjesmi

navješćivane ideološke koncepcije koje će obilježiti hrvatsku preporodnu književnu kulturu. O konstruiranju i kompleksnim značenjima ideologema Trojedne Kraljevine u hrvatskoj književnosti tzv. pripremnoga preporodnog razdoblja usp. također S. Coha i N. Vukobratović (2022).

²¹ Tim terminom I. Ivas označava postupak kojim se uspostavlja „veza ime – predmet” i time ujedno prenosi „vrijednosti zajednice” (1988: 57).

²² Prema E. Müller-Zetelmann metatekstualni postupci mogu se oblikovati u različitim pjesmama, no kada postanu dominantna tekstualna strategija, može se govoriti o žanru metapjesme (2005: 126).

²³ Opširnije o biblijskim metaforama svadbe i zaručništva usp. A. Krasicki i A. Albin (2019).

²⁴ Slični se postupci mogu uočiti i u latinskom prigodnom pjesništvu sjeverne Hrvatske koje je nastajalo posljednjih desetljeća 18. i prvih desetljeća 19. stoljeća, što upućuje na stilsko-poeitičke i žanrovске poveznice između onodobnoga pjesništva na hrvatskom i latinskom jeziku.

motivu biskupova ustoličenja pridane i političke konotacije jer uz božansku, sakralnu legitimaciju lirski kazivač naglašava važnost odluke austrijskoga cara Franje I. kao čina političke ovjere biskupova imenovanja. Metafora svadbe poprima pritom različite ideološke konotacije. Postaje diskurzivnim sredstvom za artikuliranje subjektive monarhijske lojalnosti, što je istaknuto reprezentiranjem cara Franje I. kao nadnacionalne očinske figure, kao i za isticanje slavonskoga regionalnog patriotizma, iskazanoga subjektivom apostrofom različitih pripadnika zamišljene slavonske zajednice i pozivom na zajedničko slavlje.

Za ovaj je rad prvotno relevantna autoreferencijalna dimenzija Hadžićeve pjesme jer je, unatoč naslovno iskazanomu povodu njezina nastanka, središnja tema sâm pjesnički rad. U skladu s konvencijama prigodničarskoga diskursa pjesma započinje toposom vanjskih okolnosti,²⁵ primanjem vijesti o imenovanju Josipa Kukovića biskupom i o njegovu dolasku iz Zagreba u Đakovo, čime se tumači povod nastanku pjesme. Egzordij se potom preoblikuje u metapjesmu jer se lirski subjekt primarno bavi tekstualnim kôdom i svoj iskaz oblikuje kao autometatekst²⁶ čije su središnje teme pjesničko nadahnuće, okolnosti nastanka pjesme, odnos spram književne tradicije, stilsko-poetički temelji, književna recepcija i estetske vrijednosti.

Lirski subjekt ističe svoje ugledanje, ali i odmicanje od dijela aktualnih književnih trendova. To je istaknuto alegorijskim prikazom antropomorfiziranih fruškogorskih lira, sotske i varadinske, pri čemu se kteticima vjerojatno intertekstualno aludira na pjesništvo slavonskih prigodničarskih pjesnika, braće Josipa Kalasancija Mihalića i Antuna Mihalića.²⁷ Trop lire metaforička je oznaka za klasicističku književnu tradiciju, koja je u Hadžićevoj pjesmi ovjerena odabirom žanra inauguralne čestitke i uzvišenim sadržajem, a klasicistički ideal estetiziranja i oblikovanja lijepoga i ugodnog književnog djela artikuliraju i personificirane lire: („Mi idemo [...] / Da mu pisme ugodne pivamo”, isti: s. p.). Iako se podređenost estetske dimenzije pragmatičkoj

Polisemantički potencijal figure pastira posebice dolazi do izražaja u tada popularnim žanrovima ekloge i bukolike, u kojima se, u skladu s klasicističkom poetikom, spajaju i adaptiraju antički mitološki i kršćanski imaginarij te se kroz alegorijski prikaz progovara o različitim aktualnim društvenim, političkim i kulturnim pitanjima. Usp. I. Galić Bešker (2010: 121–128).

²⁵ Termin je preuzet iz rada N. Jovanovića (1998: 447).

²⁶ D. Oraić Tolić autometatekstualnost određuje kao „svijest o vlastitom tekstu, odnosno samosvijest teksta” (1993: 136).

²⁷ Josip Kalasancije Mihalić imenovan je 1812. sotskim župnikom, a Antun Mihalić bio je od 1815. do smrti petrovaradinskim župnikom.

funkciji teksta smatra jednom od konvencija prigodnoga pjesništva (Jovanović 1998: 445), zanimljivo je uočiti da u Hadžićevoj pjesmi lirski subjekt ističe upravo estetski aspekt. Samoidentificirajući se prvotno kao recipijent pjesama fruškogorskih lira, subjekt tematizira moć jezika, odnosno pjesništva, i tako predstavlja književnost (a ne biskupovu inauguraciju) kao prvotni izvor svoga pjesničkog nadahnuća („Csujesh glase one priumilne,/ U nacsinu i lipoti silne!/ Nebi li se pouzdati smio, [...] I ti pismu lipu sastaviti”, isti: s. p.).

Za razliku od tekstova njegovih prethodnika, u kojima su se, u skladu s klasicističkom poetikom, kreativni proces i umjetnička inspiracija dijelom reprezentirali antropomorfiziranjem antičkoga mitološkog imaginarija i povezivali se s djelovanjem izvanjskoga, „transcendentalnog autoriteta” (Clark 1997: 2) poput muza i Apolona, u Hadžićevoj se pjesmi oblikuje romantičarska predodžba umjetničkoga rada povezana s konceptima individualne kreativnosti, mašte i osjećajnoga zanosa kao unutrašnjim izvorima nadahnuća („Serce moje, u men’ poigrava/ Fantaziju moju podraxava” (Hadžić 1834: s. p.).²⁸ Impuls pjesničkoga stvaranja reprezentira se u romantičarskoj maniri kao odraz subjektive nesputane osjećajnosti i ushita, što je retorički oblikovano figurom prozopopeje. U pjesmi se antropomorfizira srce i uprizoruje obraćanje srca lirskomu subjektu, odnosno, samorazgovor lirskoga subjekta („Opet serce vice, neda mira:/ Zar te, veli, tko na silu tira,/ Da izvijash vilovske glasove,/ [...] Pivaj prosto ko i tvoji stari”, isti: s. p.). Uporabom (samo)apostrofe reprezentira se prijemor između kreativnih ambicija, emocionalnih želja i pokušaja racionalne kontrole stvaralačkoga procesa te se ujedno konstituira identitet subjekta kao pjesnika.

Kroz subjektive se autopoetičke komentare naznačuje odmak od klasicističkoga poetičkog kôda i približavanje romantizmu. Zanimljivo je pritom uočiti i utjecaj folklorne poetičke matrice na stihovnoj i retoričkoj razini. Umjesto klasičnih metričkih oblika kojima su Karlo Pavić i braća Mihalići pretežito pisali svoje prigodnice, Hadžićeva je pjesma pisana narodnim desetercem. Utjecaji hrvatskoga usmenog pjesništva očituju se i u dijalogu fruškogorskih lira uporabom specifičnoga leksika i frazema („Gdi si sestro da od Boga najdesh!”, isti: s. p.). Međutim, tu se još ne može govoriti o romantičarsko-herderovskom poimanju usmene književnosti kao manifestacije narodnoga duha, nego je subjektovo ugledanje na „stare” bliže

²⁸ U razdoblju romantizma naglašeno je tematiziranje dubokih emocionalni stanja i ističe se važnost mašte koja „nije samo pasivna moć opažanja, pamćenja i uspoređivanja predodžbi ili ‚slika’, nego aktivna moć oblikovanja sâmh predodžbi” (Ferber 2010: 55).

klasicističkomu viđenju folklora kao „svjedočanstva starine i klasičnosti naše kulture” (Fališevac 2007: 94), što se očitovalo i u pjesništvu Matije Petra Katančića i Josipa Mihalića. Štoviše, zahtjev za „prostim” pjevanjem korespondira s klasicističkim zahtjevima za jasnoćom i razgovjetnošću u književnom radu.

Osim navedenim autoreferencijalnost se ostvaruje i *mise-en-abîme*-strukturuom pjesme. Lirski subjekt na dijegetičkoj razini razmatra vlastitu (ne)mogućnost pisanja pjesme u čast biskupova imenovanja i metanarativnim komentarom (koji je ujedno topos skromnosti) najavljuje performativni čin stvaranja/izvedbe same pjesme („Smisli pivat ovo, kako mogu:”, Hadžić 1834: s. p.). Deiktikom „ovo” označava medij pjesme, a dvotočje naznačuje razdjelnicu između dijegetičke, na kojoj se subjekt samoidentificirao kao pjesnik, i hipodijegetičke razine, koju čini umetnuta inauguralna čestitka. U njoj nema metatekstualnih iskaza, no pjesma svojom strukturom (ima žanrovska obilježja inauguralne čestitke, također je pisana desetercem) implicitno ovjerava temeljne subjektive intencije sastavljanja pjesme.²⁹

VI.

Zaključno je potrebno osvrnuti se na odnos slavonskih prigodničara prvih desetljeća 19. stoljeća spram slavonske književne tradicije. Naime, procesi oblikovanja slavonskoga književnog kanona započeli su, kao što je primijetio Milovan Tatarin (2018), u drugoj polovici 18. stoljeća kada slavonski autori pišu književne tekstove s istaknutim metatekstualnim elementima (A. T. Blagojević, J. Krmpotić, M. P. Katančić) u kojima se raspravlja o književnim vrijednostima i reprezentativnim autorima i djelima. To je razdoblje kada „književnost nije bila emancipirana kao samostalna estetička praksa” (Tatarin 2018: 16), nego je često bila opterećena vjerskim i prosvjetiteljskim zahtjevima, no metatekstualnim su se postupcima kao vidom diskurzivnoga (samo)definiranja književnoga sustava uspostavljale okvirne distinkcije između estetski (Antun Kanižlić) i kulturološki relevantnih autora (Matija Antun Relković).

²⁹ Prema Moniki Fludernik *mise-en-abîme* je autoreferencijalni postupak koji se očituje na strukturnoj razini, a ne izravnim metatekstualnim komentarima, te predstavlja „snažn[u] tehnik[u] implicitne autentifikacije ili deautentifikacije tekstova” (2003: 17).

Slavonski se prigodničari 19. stoljeća izrijekom ne nadostavljaju na spomenute rasprave o kanonu jer se intertekstualne reference uspostavljaju prvotno spram antičke književne tradicije. Dakle, domestifikacijom Parnasa kao metatekstualnom strategijom antička se književnost uspostavlja kao kanonska vrijednost i uporište razvoja slavonske književnosti, što korespondira s klasicističkom poetikom kao dominantnom odrednicom njihovih tekstova. Intertekstualnim prizivanjem „kulturnoga kapitala” akumuliranoga u univerzalnom kanonu klasične antike” (Juvan 2019: 86) nastojalo se pridati književno-kulturni legitimitet slavonskoj književnosti i naznačiti pripadnost zamišljenoj europskoj književnoj zajednici.

Zanimljivost se i vrijednost prigodnoga pjesništva slavonskih književnika očituje također u njegovu odstupanju od normativne žanrovske tradicije. Balansirajući između instrumentalizacije, pragmatizacije i individualizacije prigodničarskoga diskursa, autori su pjesme iskoristili kao medij za metatekstualna razmatranja o statusu književnosti, kreativnim potencijalima, pjesničkom nadahnuću i kulturnom mecenatstvu, čime se skretala pozornost na pjesnički tekst kao jezični artefakt i na njegove potencijalne estetske vrijednosti.

Osim toga, u analiziranom se korpusu prigodnica očituje pluralizam poetičko-estetskih koncepcija (klasicizam, sentimentalizam) koji je obilježio prva desetljeća hrvatske književnosti 19. stoljeća, a u dijelu tekstova metatekstualne strategije imaju i potencijalno kulturogeno značenje³⁰ jer se uz promišljanja o strukturi pjesničkih tekstova raspravlja o književnoj tradiciji i pridonosi uspostavljanju novih književnih poetika (romantizma). Metatekstualni su postupci bili također u funkciji promicanja etnokulturnih posebnosti i afirmacije slavonskoga regionalnog identiteta kao jedne od sastavnica ilirskoga (hrvatskog) jezično-kulturnoga identiteta. Na taj je način slavonsko prigodno pjesništvo prvih desetljeća 19. stoljeća odigralo ulogu u poticanju procesa nacionalizacije i autonomizacije književnosti koji će se u hrvatskoj književnoj kulturi intenzivirati u narednim desetljećima 19. stoljeća.³¹

³⁰ D. Oraić Tolić pišući o autoreferencijalnosti navodi da može imati kulturogeno značenje kada „pripadnici jednoga stila i jedne kulture upravo na primjeru autoreferencijalnosti napuštaju svoj stil i svoju kulturu, pa postaju začetnicima novoga kulturnog koda i promicateljima ili nositeljima nove kulture” (1993: 139).

³¹ Prema M. Juvanu nacionalizacija i autonomizacija književnosti komplementarni su procesi. Nacionalizacija se očituje kroz strategije jezično-kulturne identifikacije, dok se procesima autonomizacije uspostavljaju i promiču estetske vrijednosti književnih tekstova te se pridonosi

LITERATURA

- Alter, Robert. 1978. *Partial Magic: The Novel as a Self-conscious Genre*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- Bagić, Krešimir. 1994. *Živi jezici*. Zagreb: Naklada MD.
- Blažević, Zrinka. 2008. *Iilirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Coha, Suzana. 2015. *Medij, kultura, nacija: Poetika i politika Gajeve* Danice. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet.
- Coha, Suzana; Vukobratović, Nikola. 2022. „Banus, Our Only Hope”: Some Remarks on the National Aspirations of Representatives of Croatian Politics and Culture in the Late Eighteenth Century. *The Culture of the Aristocracy in the Habsburg Monarchy, 1750–1820*. Ur. Gábor Vaderna. Beč: Praesens Verlag, 43–54.
- Culler, Jonathan. 2005. *The Pursuit of Signs*. London – New York: Routledge.
- Currie, Mark (ur.). 2013. *Metafiction*. London – New York: Routledge.
- Čale Feldman, Lada. 1997. *Teatar u teatru u hrvatskom teatru*. Zagreb: Naklada MD – Matica hrvatska.
- Fališevac, Dunja. 2007. Kačićeva poetika u kontekstu poetičkih programa hrvatske književne kulture 18. stoljeća. *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*. Ur. Dunja Fališevac. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 91–120.
- Ferber, Michael. 1999. *A Dictionary of Literary Symbols*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.
- Ferber, Michael. 2010. *Romanticism: A Very Short Introduction*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Fludernik, Monika. 2003. Metanarrative and Metafictional Commentary: From Meta-discursivity to Metanarration and Metafiction. *Poetica*, 35, 1/2, 1–39. <https://www.jstor.org/stable/43028318> (pristupljeno 10. srpnja 2025).
- Fumo, Jamie C. 2010. *The Legacy of Apollo*. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press.
- Furst, Lilian R. 2002. Autumn in the Romantic Lyric. *Romantic Poetry*. Ur. Angela Esterhammer. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 3–22.
- Galić Bešker, Irena. 2010. *Latinsko prigodno pjesništvo sjeverne Hrvatske u 19. stoljeću: Fond prigodnica u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Genette, Gérard. 1997. *Palimpsests*. Lincoln – London: University of Nebraska.

konstruiranju književnoga kanona kao kulturno-identitetskoga uporišta zamišljene nacionalne zajednice (2019: 97–98). Opširnije o oblikovanju hrvatskoga književnog kanona u 19. stoljeću usp. M. Protrka (2008), a o procesima nacionalizacije hrvatske književnosti u 19. stoljeću usp. I. Žužul (2015) i S. Coha (2015).

- Hadžić, Nikola. 1834. *Epithalamion ... prisvitlomu i priposhtovanomu gospodinu Jozipu Kukovichu*. Osijek: Slovima M. A. Divald, povlastjenog Knjigotishca.
- Hauthal, Janine; Nadj, Julijana; Nünning, Ansgar; Peters, Henning. 2007. Metaisierung in Literatur und anderen Medien: Begriffsklärungen, Typologien, Funktionspotentiale und Forschungsdesiderate. *Metaisierung in Literatur und anderen Medien*. Ur. Janine Hauthal, Julijana Nadj, Ansgar Nünning, Henning Peters. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1–21.
- Hutcheon, Linda. 1985. *Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox*. New York – London: Methuen.
- Hühn, Peter; Sommer, Roy. 2014. Narration in Poetry and Drama. *Handbook of Narratology*. Ur. Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier, Wolf Schmid. Berlin – Boston: De Gruyter, 419–434.
- Ivas, Ivan. 1988. *Ideologija u govoru*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Johnson, James William. 1967. *The Formation of English Neo-Classical Thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Jovanović, Neven. 1998. Pjesnikovanje Antuna Molnara oko 1848. *Dani Hvarskog kazališta*. Knj. 24. *Hrvatska književnost u doba preporoda (ilirizam, romantizam)*. Ur. Nikola Batušić et al. Split: Književni krug, 443–476.
- Juvan, Marko. 2019. *Hibridni žanrovi*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Karakasis, Evangelos. 2011. *Song Exchange in Roman Pastoral*. Berlin – New York: De Gruyter.
- Katančić, Matija Petar. 1940. Fructus auctumnales. *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*. Stari pisci hrvatski, knj. XXVI. Prir. Tomo Matić. Zagreb: JAZU, 257–322.
- Kombol, Mihovil. 1961. *Povijest hrvatske književnosti: do narodnog preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kovačević, Ivan. 1994 [1915]. Neki prigodni pjesnici hrvatski iz Slavonije pod konac 18. vijeka i na početku 19. *Književni ogledi*. [Autori: Jakošić, Josip; Kovačević, Ivan; Andrić, Nikola; Pavić, Matija]. Vinkovci: Privlačica, 41–103.
- Krasicki, Arkadiusz; Albin, Ana. 2019. Uloga metafore u Isusovoj polemici s farizejima (Mk 2, 18–20). *Anafora*, 6, 1, 151–168.
- Lepaludier, Laurent (ur.). 2003a. *Métatextualité et métafiction*. Rennes: Presses universitaires de Rennes. <https://doi.org/10.4000/books.pur.29648> (pristupljeno 7. rujna 2025).
- Lepaludier, Laurent (ur.). 2003b. Introduction. *Métatextualité et métafiction*. Rennes: Presses universitaires de Rennes, 9–13. <https://doi.org/10.4000/books.pur.29648> (pristupljeno 7. rujna 2025).
- Marijanović, Stanislav. 1997. Hrvatski pretpreporodni pisci iz Slavonije. *Dani Hvarskog kazališta*. Knj. 23. *Hrvatska književnost uoči preporoda*. Ur. Marin Franičević et al. Split: Književni krug, 404–416.

- Maslov, Boris. 2016. The Genealogy of the Muses: An Internal Reconstruction of Archaic Greek Metapoetics. *The American Journal of Philology*, 137, 3, 411–446. <https://www.jstor.org/stable/26360881> (pristupljeno 18. srpnja 2025).
- Matić, Tomo. 1945. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*. Zagreb: HAZU.
- Medarić, Magdalena. 1993. Ono što upućuje na sebe (Prilog terminologiji autoreferencijalnosti). *Intertekstualnost & autoreferencijalnost*. Ur. Dubravka Oraić Tolić, Viktor Žmegač. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 97–104.
- Mihalić, Josip Kalasancij. 1816. *Pisma pastirska prisvitolu i priposhovanomu Gospodinu Emeriku Karli Raffayi novomu biskupu Bosanskomu, illiti Djakovacskomu i Srmskomu*. Novi Sad: Slovima Ivana Jankovicha Povlastjenoga Slovoishca.
- Mihalić, Josip Kalasancij. 1828. *Narodkinja vila prisvitolu, i priposhovanomu gospodinu Pavlu Mathii Sucsichu*. Budim: Pritiskano Slovima Kraljevske Mudroucsne Skupshtine.
- Mihalić, Josip Kalasancij. 1831. *Domorodkinja vila prisvitolu, i priposhovanomu gospodinu Pavlu Mathii Sucsichu od Pacser*. Budim: Slovo-utishtenjem Kraljevske Mudroucsne skupshtine.
- Moranjak-Bamburać, Nirman. 1991. Intertekstualnost / metatekstualnost / alteritet: integralna metodologema i njeni teorijski eksplikati. *Književna smotra*, 23, 84, 27–36.
- Müller-Zetzelmann, Eva. 2005. „A Frenzied Oscillation’: Auto-Reflexivity in the Lyric”. *Theory into Poetry*. Ur. Eva Müller-Zetzelmann, Margarete Rubik. Amsterdam – New York: Rodopi, 125–145.
- Neumann, Birgit; Nünning, Ansgar. 2014. Metanarration and Metafiction. *Handbook of Narratology*. Ur. Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier, Wolf Schmid. Berlin – Boston: De Gruyter, 344–352.
- Novaković, Darko 1998. Ilirac podvojene lojalnosti: Pavao Štoos kao latinski pjesnik. *Dani Hvarskog kazališta*. Knj. 24. *Hrvatska književnost u doba preporoda (ilirizam, romantizam)*. Ur. Nikola Batušić et al. Split: Književni krug, 277–302.
- Oraić Tolić, Dubravka. 1993. Autoreferencijalnost kao metatekst i kao ontotekst. *Intertekstualnost & autoreferencijalnost*. Ur. Dubravka Oraić Tolić, Viktor Žmegač. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 135–147.
- Pavić, Karlo. 1816. *Zbor pivalicah, Frushkoj u Gori Pribivajuchih ... Amerika Karlu Raffayu*. Novi Sad: Slovima Ivana Jankovicsa Povlastjenoga Knjigotica.
- Pavlović, Cvijeta. 2012. *Uvod u klasicizam*. Zagreb: Leykam international.
- Peruško, Tatjana. 2000. *Roman u zrcalu*. Zagreb: Naklada MD.
- Posavac, Zlatko. 1977. Slavonski neoklasicistički krug. *Revija*, 17, 4, 54–73.
- Protrka, Marina. 2008. *Stvaranje književne nacije: oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici 19. stoljeća*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Rapacka, Joanna. 2002. *Leksikon hrvatskih tradicija*. Zagreb: Matica hrvatska.

- Sršan, Stjepan. 1986. Ilirstvo Matije Petra Katančića. *Revija*, 26, 2, 5–11.
- Sunajko, Goran. 2020. Rousseauova prirodna pedagogija. *Jahr: Europski časopis za bioetiku*. 11/2, 22, 397–412.
- Tadić-Šokac, Sanja. 2018. *Roman o samome sebi*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Tatarin, Milovan. 2018. Slavonski književni kanon 18. stoljeća: Kako su Relković, Došen i Kanižlić postali popularni. *Na korist i zabavu Slavonaca*. Zagreb: Matica hrvatska, 15–69.
- Waugh, Patricia. 1984. *Metafiction – Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. London – New York: Methuen.
- Wolf, Werner. 2007. Metafiction and metamusicality: Exploring the limits of metareference. *Self-Reference in the Media*. Ur. Winfried Nöth, Nina Bishara. Berlin – New York: De Gruyter, 303–324.
- Wolf, Werner. 2011. Preface. *The Metareferential Turn in Contemporary Arts and Media*. Ur. Werner Wolf. Amsterdam – New York: Rodopi, V–IX.
- Žužul, Ivana. 2015. *Tijelo bez kosti*. Zagreb – Osijek: Meandarmedia – Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Odjel za kulturologiju.

SAŽETAK

U radu se analiziraju metatekstualni postupci u prigodnom pjesništvu slavonskih književnika prvih desetljeća 19. stoljeća. Raščlamba se temelji na tezi da se prigodnice ne iscrpljuju u svojim pragmatičkim funkcionalizacijama, nego da metatekstualnost predstavljala vid diskurzivnoga (samo)definiranja i (samo)reguliranja književnosti. Metatekstualnim razmatranjima o statusu književnosti, kreativnim potencijalima, pjesničkom nadahnuću i kulturnom mecenatstvu skretala se pozornost na pjesnički tekst kao jezični artefakt i na njegove potencijalne estetske vrijednosti. Uz afirmaciju slavonskih književno-kulturnih posebnosti u prigodnicama se također promicala ideja o slavonskom regionalnom identitetu kao jednoj od sastavnica hrvatskoga (ilirskog) jezično-kulturnog identiteta. Na taj je način slavonsko prigodno pjesništvo prvih desetljeća 19. stoljeća odigralo ulogu u poticanju procesa nacionalizacije i autonomizacije hrvatske književnosti.

Ključne riječi: slavonski književnici; 19. stoljeće; prigodnice; metatekstualnost

Autorska prava: © 2025 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2025 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.